

DRAGUTIN ROSANDIĆ
Sveučilišni profesor u mirovini, Zagreb

Primljeno: 26.04.2007.
Prihvaćeno: 09.10.2007.

SKOKOVE KNJIŽEVNE ČITANKE ZA OSNOVNU ŠKOLU

Tekst propituje i vrednuje autorove postupke i postignuća u oblikovanju čitanaka i uspostavlja odgovarajući teorijski (prvenstveno metodički) kontekst. Na temelju raščlambe i prosudbe (vrednovanja) svih sastavnica čitanke/udžbenika određuje im mjesto u korpusu suvremenih hrvatskih književnih čitanaka za osnovu škole.

Čitanke u kontekstu

U kontekstu cjelokupnoga zamašnoga i raznovrsnoga Skokova znanstvenoga i stručnoga opusa (književnoznanstvenih studija iz hrvatske književnosti, posebno kajkavske književnosti, studija o dječjoj književnosti, kritičkih i esejističkih tekstova, memoarskih zapisa, antologija, interpretacija, prikaza i osvrtata, recenzija i bilježaka o aktualnim književnim i školskim pojavama i događajima) posebno mjesto pripada **čitankama za osnovnu i srednju školu**.

Znanstvenome i stručnom opusu pridružuju se urednička i priređivačka djelatnost lektirnih i drugih djela te višegodišnje uređivanje dječjega časopisa **Radost**.

Sastavnice književnoznanstvenoga i stručnoga opusa djelotvorno su utjele na stvaranje čitanaka kojima je posvetio značajan dio svoje stvaralačke energije.¹ U čitankama se isprepleću znanstvene i stručne sastavnice u didaktičkoj preradi i usmjerenosti. U skladu s didaktičkom namjenom čitanke (poučavanje i učenje književnosti), književno-umjetnički i književnoznanstveni sadržaj prilagođuje se zahtjevima i zakonitostima učenja i poučavanja. Zakonitosti učenja i poučavanja utemeljuju se na spoznajama različitih teorija o odgoju i obrazovanju koje pripadaju različitim znanstvenim disciplinama. Poučavanje i

Vidi Bibliografiju radova Jože Skoka

učenje književnosti utemeljuje se, primarno, na spoznajama metodike književnoga odgoja i korespondirajućih disciplina (razvojne i pedagoške psihologije, didaktike medija, pedagogije/edukologije, komunikologije, gnoseologije, didaktike/digitalne didaktike). Autor čitanke (čitanka je istodobno i **udžbenik književnosti**) ulazi u interdisciplinarni obzor i uspostavlja primjerenu (funkcionalnu) **interakciju** znanstvenih disciplina koje sudjeluju u stvaranju čitanke.

Zahvaljujući višestrukoj kompetentnosti za stvaranje čitanke (književno-znanstvenoj i stručnoj kompetentnosti, praktičnome iskustvu u poučavanju književnosti u osnovnoj, srednjoj i visokoškolskoj nastavi, stvaralačkoj suradnji s metodičarom književnosti Zvonimirom Diklićem), ostvario je reprezentativan (uzoran) korpus osnovnoškolskih čitanaka.

Interakcija stručnih sastavnica

Praktično iskustvo u poučavanju književnosti (učitelj književnosti), omogućilo je autoru uspostavljanje primjerene razine u izboru i načinu prenošenja književnoumjetničkoga i književnoznanstvenoga sadržaja. Uspješan autor čitanke istodobno je i učitelj književnosti koji pred sobom vidi učenice / učenike određene dobi, određenoga stupnja književnoga razvoja. Praktično odgojno-obrazovno (metodičko) iskustvo očituje se, u stvaranju čitanke, kao svojevrsna mjera i korektiv u izboru sadržaja i strategija poučavanja. Autor čitanku vidi u učionici, u nastavnome procesu, na radnome stolu učenica/učenika, u rukama učiteljice/učitelja i, eventualno, roditelja koji prati učenje svoga djeteta. Sve te vizure Skok je izgradio na temelju praktičnoga iskustva u poučavanju književnosti.

Čitanka – slojevito djelo

Čitanka iz književnosti (književna čitanka) slojevito je književno-metodičko djelo u kojem se isprepleću različite sastavnice (književnoumjetnički tekstovi, književnoznanstveni pojmovi i pristupi, didaktičko-metodički, pedagoški, psihološki, jezikoslovni, likovno-grafički elementi) u čvrstoj funkcionalnoj uvjetovanosti i povezanosti. Joža Skok, svojim širokim stručnim značajkama, udovoljava svim zahtjevima slojevitosti čitanke.

Književna čitanka svojevrsna je **antologija** književnoumjetničkih tekstova. Joža Skok je afirmirani **antologičar** proznih, dramskih i lirskih tekstova. Kao antologičar književnoumjetničkih tekstova u čitanci, antologijski kriterij uskladio je s recepcijskim kriterijem, tj. recepcijskim, prosudbenim mogućnostima učenica/ učenika određene dobi. Kao interpretator književnoumjetničkih tekstova znanstvenu interpretaciju uskladio je sa zahtjevima **školske interpretacije** koja, u komunikacijski proces, uključuje učenike/učenice. Književno-

umjetnički tekst u čitanci doživljava odgovarajuću likovnu (medijsku) pratnju koja se uključuje u interpretaciju. Tako školska interpretacija proširuje prostore estetskoga doživljavanja, tumačenja i prosuđivanja.

Ustrojstvo čitanke

Odabrani korpus književnoumjetničkih tekstova organiziran je u **tematskim cjelinama** ili **književnoteorijskim odrednicama** (odrednicama književnih rodova i vrsta). Tematske cjeline zastupljene su u čitankama za mlađe razrede (3., 4., 5. i 6. razred) a književnoteorijske odrednice u 7. i 8. razredu. Takva organizacija književnoumjetničkoga sadržaja usklađena je s recepcijskim (doživljajnim i spoznajnim mogućnostima učenica/učenika).

Tematske cjeline označene su pjesničkim naslovima koji su usklađeni sa sadržajem i didaktičkom namjenom. U tematske cjeline čitanke uvode učenice i učenike korespondirajućim citatima kojima se najavljuje označena tema.

Primjerice: Tematska cjelina **Prozori djetinjstva** najavljuje se mislima o djetinjstvu: **Djetinjstvo nam otkriva čovjeka jednako kao što se dan prepoznaje po jutru** (John Milton), **Žalostan je čovjek kojemu nije ostalo ništa dječje** (Aloise Graf), **Dječje igre nisu samo igre, nego ih treba smatrati ozbiljnom dječjom djelatnošću** (Michael Evquem Montaigne), **Kod odganjanja djece glavna je stvar da im se srce oplemeni, da se zadoje ljubavlju svoga naroda, svoje domovine, ljubavlju svega što je dobro i plemenito** (Ante Starčević), **Dječja igra je borba protiv ispraznosti društvenoga života (...)**. **Sve buduće sklonosti ili nadarenosti obično progovaraju već u dječjim igrama.** (Miroslav Krleža), **A što bih jedino potomcima htio namrijeti u baštinu – bila bi VEDRINA. Kristalna kocka vedrine.** (Tin Ujević), **... mladima bih poručio da se ne daju istjerati tako lako iz djetinjstva, neka budu što dulje tamo, a ako već budu protjerani, neka ne zaborave da bi život trebalo urediti tako da on izgleda kao neka igra.** (Zvonimir Balog) Uvodni citati u tematsku cjelinu imaju **motivirajuću funkciju** (pobuđuju zanimanje za temu, razmišljanje o temi i želju za čitanjem i tumačenjem tekstova o toj temi).

Metodička paradigma

Čitanka uspostavlja iznijansiranu metodičku paradigmu koja se izvodi iz umjetničke prirode književnoga teksta. Metodički instrumentariji usklađuje se s posebnostima (autonomnosti) književnoumjetničkoga teksta te odgojno-obrazovnom namjenom. Metodička sredstva usklađena s umjetničkom prirodom teksta imaju višestruku namjenu: motivirati učenice/učenike za recepciju teksta (doživljajno-spoznajne motivacije), omogućiti iskazivanje vlastitoga doži-

vljaja teksta (prvih dojmova i recepcijskih iskaza), potaknuti na istraživanje teksta (njegovih slojeva) i uključivanje pojmovnoga instrumentarija, koristiti tekst kao poticaj i uzorak za stvaralačko izražavanje (jezično, književno, likovno, scensko, filmsko). Metodička paradigma mijenja svoje ustrojstvo ovisno o razvojnom stupnju literarnoga razvoja učenica/učenika.

Primjernice: metodička paradigma u čitanci za 5. razred ima ove sastavnice:

- motivirajući (didaktički) tekst za recepciju (lokalizirajući tekst)
- književnoumjetnički tekst (cjelovit ili ulomak)
- razgovor o djelu
- jezične djelatnosti vezane uz tekst (čitam, govorim, pišem)
- ključni pojam
- upoznaj autora

Metodička paradigma za 8. razred:

- motivirajući tekst (lokalizacija)
- značenje nepoznatih riječi
- interpretacija
- novi književni pojam / pojmovi
- upute za pisanje lektire
- izražavanje i stvaranje
- bilješka o piscu / autor(ica) o svom djelu
- ponovimo

Sastavni dio metodičke paradigme (metodičkoga instrumentarija) čine likovni prilozi (djela likovne umjetnosti) koja tematski korespondiraju s literarnim tekstom. Tako se ostvaruju načela književno-likovne korelacije kojom se proširuju prostori estetskoga odgoja.

Razgovor o tekstu / interpretacija

Dvojni nazivi: **razgovor** i **interpretacija** primjereni su spoznajnim mogućnostima učenica/učenika. Čitanke za mlađe razrede rabe naziv **razgovor** koji je njima primjeren, a naziv **interpretacija** uključuje se u više razrede, tj. na višem stupnju jezičnoga, spoznajnoga i književnoga razvoja.

Autor čitanke u ulozi interpretatora polazi od teorijskih određenja znanstvene interpretacije koja književno djelo definira kao autonomnu umjetničku stvarnost, jezičnu umjetninu, koja se osmišljava (spoznaje) na različitim razinama, posebno na razini umjetničkoga izraza. U znanstvenoj interpretaciji pojavljuje se znanstvenik koji književnoumjetnički tekst tumači pojmovnim instrumentarijem znanosti o književnosti i znanstvenom metodologijom. Škol-

ska interpretacija uvodi u tumačenje teksta (literarno-estetsku komunikaciju) učenice/učenike određene dobi, određenoga emocionalnoga, misaonoga i fantazijskoga dosega koji omogućuje doživljavanje, razumijevanje i prosudbu poruka i izražajnih sredstava kojima su te poruke oživotvorene.

Skok ulazi u školsku interpretaciju kao izgrađen znanstvenik koji, na predlošku znanstvene interpretacije, oblikuje primjerenu školsku interpretaciju u okvirima čitanke kao temeljnoga nastavnoga sredstva u književnome odgoju. Njegove školske interpretacije u čitankama uzorni su primjeri školske interpretacije u kojoj progovara senzibilan interpretator i pedagog koji nadahnjuje i potiče na stvaralaštvo.

Ustrojstvo razgovora / interpretacije

Razgovor o tekstu (razgovor o djelu) obuhvaća različite vrste pitanja i zadataka koji potiču, usmjeravaju i upućuju učenice/učenike u literarno-estetsku komunikaciju, tj. potiču literarnu percepciju, emotivno uranjanje u svijet djela, imaginativno dograđivanje, osmišljavanje i prosuđivanje. U izboru i oblikovanju metodičkoga instrumentarija autor očituje metodičku kreativnost, uspostavlja stvaralačku interakciju znanosti o književnosti i metodike književnoga odgoja. Metodički instrumentarij oplemenjen je lirskim nabojem, oslobođen je suhoga didaktizma i klišeiziranosti. Autor se (poznatelj dječjega svijeta i dječjeg literarnoga izražavanja) poistovjećuje sa svojim suputnicima u otkrivanju umjetničkoga svijeta, postaje njihov sugovornik i sustvaratelj, poziva ih na suradnju i otkrivanje: **pronadi, izdvoji, pretvori, zaključi, pročitaj u sebi, pročitaj naglas, što misliš, kako zamišljaš, pokušaj opisati, odaberi, zašto, usporedi, objasni, zamisli ...**

Riječ je o iznijansiranom metodičkom instrumentariju koji afirmira metodički pluralizam.

Književnoznanstveni sadržaj

Književna čitanka za osnovu školu obuhvaća i književnoznanstveni sadržaj (sadržaj teorije književnosti s elementima povijesti književnosti koji se pojavljuju u vremenskom određenju tekstova i njihovih autora). Književnoznanstveni sadržaj prenosi se – prema teoriji didaktičkoga prijenosa, na metodičku maticu u udžbeniku/ čitanci. Budući da književna čitanka uključuje i **funkcionalnu teoriju književnosti i teoriju interpretacije** (književne analize), ona je istodobno i udžbenik teorije književnosti s elementima teorije interpretacije i znanosti o tekstu.

Književnoteorijski sadržaj izvodi se iz korpusa knjiženoumjetničkih tekstova, tj. svaki tekst ima književnoteorijsku pratnju (pojmove iz teorije

književnosti i znanosti o tekstu). Osim književnoteorijskih pojmova pojavljuju se i **medijski pojmovi** koji prate sadržaje medijske kulture. Uz književnoumjetnički tekst pojavljuju se **ključni pojmovi** koji se koriste u interpretaciji ili razgovoru o tekstu. Ključni književni pojmovi objašnjavaju se definicijama ili razvijenim tumačenjem koje se naslanja na književnoumjetnički predložak. Na višem stupnju (u 7. i 8. razredu) književni pojam objašnjava se diskurzivnim tipom teksta koji obuhvaća sve bitne značajke pojma s izborom odgovarajućih primjera. Svaka čitanka donosi **Kazalo pojmova** abecednim redom. Na temelju popisanih pojmova utvrđuje se **obvezatan broj pojmova** koje treba naučiti i primjenjivati u tumačenju novih primjera te vlastitim usmenom i pismenom izražavanju. U doziranju, objašnjavanju i određivanju razine primjene autor pokazuje izgrađene psihološko-metodičke kriterije.

Književnici / književnice u čitankama

Uz svaki književnoumjetnički tekst pojavljuju se imena i prezimena književnika / književnica, njihove fotografije ili portreti. Metodička istraživanja o uključivanju pisaca u čitanke i nastavu književnosti pokazuju kako se razvija interes učenica/učenika za pisce/spisateljice, njihovu građansku i stvaralačku biografiju.

Interes za piščevu građansku biografiju pojavljuje se prije interesa za stvaralačku biografiju. U skladu s tim interesima autor oblikuje dva tipa biografskoga teksta: sažetu biografiju i razvijenu biografiju koja poprima karakter stvaralačkoga portreta. Razvijeni portret sadrži odrednice koje se odnose na širi književnopovijesni i društveni kontekst, značajke piščeve stvaralačke metode i njegova književnoga svijeta. Takav tip portreta primjereniji je srednjoškolskom stupnju nastave književnosti. Osim sažetih i razvijenih portreta u čitankama se pojavljuju autobiografski zapisi u kojima autori govore o sebi i svome stvaralaštvu. Takav način predstavljanja pisaca u čitankama za osnovu školu privlači posebnu pozornost učenica/učenika i primjenjuje se u europskim književnim čitankama.

Izražavanje i stvaranje

Kao proučavatelj dječje književnosti i urednik dječjeg časopisa **Radost Skok** je stekao još jednu značajnu kompetenciju u poticanju stvaralačkog izraza učenica/učenika. Upoznao je poetiku dječjeg literarnoga stvaralaštva učenica/učenika osnovne škole (mlađih i starijih razreda). U sastavnici metodičke paradigme **Izražavanje i stvaranje** izmjenjuju se različiti metodički postupci kojima se usmjeruje, potiče i prati literarno izražavanje utemeljeno na različitim tematskim osnovama te različitim poticajima (likovnim, glazbenim, literarnim). Čitanka uvodi učenice/učenike u stvaralački proces (od tematskih poticaja, je-

zično-stilskih motivacija i obavijesti o vrsti teksta i njegovu ustrojstvu) do stvaranja i samovrednovanja. Riječ je o vođenoj kreativnosti, za razliku od sponatane kreativnosti koja nije izravno vezana uz odgojno-obrazovni proces. Posebno su zanimljivi metodički postupci koji se utemeljuju na književno-umjetničkome predlošku kao poticaju za stvaralačko izražavanje. Primjerice: Pupačićeva pjesma **More** otvara prostore literarnom izražavanju učenica/učenika. Za literarno izražavanje ponuđena je jezična (leksička motivacija), tj. leksička sredstva preuzeta iz književnih predložaka (Vesne Parun, Vladimira Nazora, Pere Ljubića, Gustava Krkleca, Eugena Kumičića) koja se nude učenicama/učenicima kao sredstva izražavanja u vlastitome tekstu. Čitanka uspostavlja korelacijski pristup – osim književnih predložaka nudi likovne i glazbene predloške.

Svaki tekst u čitanci služi kao poticaj i uzorak za pismeno ili usmeno izražavanje koje se ostvaruje u razvedenom sustavu tema, motiva, vrsta i oblika.

Čitanje – temeljna jezična djelatnost

U književnoj čitanci čitanje je temeljna jezična djelatnost. O toj djelatnosti novija metodička literatura otvara široke prostore o vrstama čitanja, njihovoj primjeni u čitateljskome odgoju. U međunarodnim projektima kojima se mjere obrazovana postignuća čitanje zauzima čelno mjesto. Mjere se postignuća u čitanju i razumijevanju informativnih i književnoumjetničkih tekstova. U Skokovim /Diklićevim čitankama izmjenjuju se različiti metodički postupci usmjereni na razvijanje čitateljske kompetencije. Radi što uspješnijega razvijanje čitateljske kompetencije čitanke prate radne bilježnice koje su metodički osmišljene različitim vrstama zadataka za utvrđivanje doživljavanja, razumijevanja, prosuđivanja i vrednovanja tekstova. Čitanje se promatra kao radost doživljavanja i spoznavanja vlastite i piščeve osobnosti. Radna bilježnica najavljuje radost čitanja koja je iskazana uvodnim esejističkim tekstom.

Zaključne pripomene

Skokove hrvatske školske čitanke antologijski su primjeri književnih čitanaka. U kontekstu mnogobrojnih suvremenih čitanaka (usporednih čitanaka za pojedine razrede osnovne škole) Skokove/Diklićeve čitanke izdvajaju se istančanim estetskim i pedagoškim kriterijima u izboru književnoumjetničkih tekstova, suptilnim uzorcima interpretacija koje pomažu mladim čitateljima prepoznavanje, doživljavanje, razumijevanje i prosuđivanje književne umjetnosti, potiču ih na stvaralaštvo i čitateljsku radoznalost.

Literarno-interpretacijskim vrednotama pridružuju se metodičke odrednice koje su utemeljene na najnovijim spoznajama metodičke znanosti. U kontekstu Skokova cjelokupnoga znanstvenoga i stručnoga opusa čitankama pripada istaknuto mjesto na ljestvici postignuća.

SAŽETAK

SKOKOVE KNJIŽEVNE ČITANKE ZA OSNOVNU ŠKOLU

U skladu s teorijom čitanaka/udžbenika književnosti u tekstu se pojavljuju ovi ključni pojmovi: **čitanaka, književna čitanaka, hrvatska književna čitanaka, udžbenik književnosti, metodička paradigma, interpretacija / školska interpretacija, književnoumjetnički, književnoznanstveni sadržaj, književnici/književnice, izražavanje i stvaranje, čitanje.**

Tekst propituje i vrednuje autorove postupke i postignuća u oblikovanju čitanaka i uspostavlja odgovarajući teorijski (prvenstveno metodički) kontekst. Na temelju raščlambe i prosudbe (vrednovanja) svih sastavnica čitanke/udžbenika određuje im mjesto u korpusu suvremenih hrvatskih književnih čitanaka za osnovu školu.

Ključne riječi: Skok, književne čitanke, osnovna škola

SUMMARY

SKOK'S PRIMARY SCHOOLS READERS

According to the theory of readers/literature textbooks, the text includes the following key concepts: **reader, literature reader, Croatian literature reader, literature textbook, paradigm of methodic, interpretation / school interpretation, literal and artistic, literal and artistic content, writers/female writers, expression and creation, reading.**

The text questions and evaluates the author's acts and achievements in creation of readers, and establishes a suitable theoretical (primarily methodical) context. Based on analysis and assessment (evaluation) of all reader/textbook components, the author defines their position within the corpus of contemporary Croatian primary school literary readers.

Key words: Skok, literary readers, primary school